

بررسی اجمالی وضعیت زبان و ادبیات فارسی در جمهوری آذربایجان

/خبرگزاری آران

نویسنده و پژوهشگر: علیرضا خلیلی

مقدمه:

جمهوری آذربایجان بعنوان بخشی از حوزه بزرگ فرهنگ و تمدن ایران زمین، دارای اشتراکات متعددی در مقوله های فرهنگی با میهن عزیزمان می باشد. از جمله این موارد موضوع زبان و ادبیات فارسی است، موضوعی که از لحاظ اهمیت و حساسیت از درجه بالایی برخوردار می باشد لذا رصد وضعیت حال حاضر زبان و ادبیات فارسی و بررسی اجمالی چشم انداز این موضوع می تواند جایگاه این زبان را در این سرزمین تا حدودی روشن نماید.

اهمیت و جایگاه زبان فارسی در جمهوری آذربایجان:

بررسی جایگاه زبان و ادبیات فارسی در جمهوری آذربایجان با توجه به پیشینه تاریخی آن یکی از نکات قابل توجه و ضروری است. گفتنی است هم اکنون بیش از 80 درصد از منابع موجود در انیسیتوتی نسخ خطی این کشور به زبان فارسی نگاشته شده است و هر آنچه که بعنوان مفاخر تاریخی و ادبی از آن یاد می شود آثار مربوطه یا تمامی و یا بخش عمده آن، به زبان فارسی تالیف گردیده است. همچنین در دوران های نه چندان دور زبان و ادبیات فارسی بعنوان زبان علمی و ادبی در بین فرهیختگان و ادیبان آن خطه رایج بوده و این امر یک حقیقت انکار ناشدنی است که نشان دهنده اهمیت و جایگاه زبان در حوزه قفقاز و خصوصا جمهوری آذربایجان کنونی است، ضمن اینکه صرف نظر از برخی از جریانات موجود که سعی در حذف جایگاه و تاثیر گذاری آن در حوزه های مختلف می نمایند، زبان و ادبیات فارسی در بین اندیشمندان و اهل فرهنگ و ادب این کشور همچنان دارای موقعیت و منزلت می باشد و بعنوان عنصری تفکیک ناشدنی از فضای فرهنگی و ادبی آن کشور به شمار می آید. از دیگر شواهد این امر استفاده از عبارت ها و کلمات بیشمار فارسی در زبان آذری و به کارگیری اسامی فراوان فارسی در بین جامعه و مردم است که نشان دهنده عمق و نفوذ زبان فارسی در جمهوری آذربایجان بوده و حتی می توان آن را بعنوان زبان دوم آن سامان نام برد.

وضعیت حال حاضر زبان فارسی در جمهوری آذربایجان:

با نگاهی به گذشته می توان دریافت که از دو دهه گذشته به این سو بنا به دلایل مختلف سطح کمی و کیفی آموزشی زبان و ادبیات فارسی رو به افول گذارده که لازم است دلایل آن مورد کنکاش قرار گیرد.

زمانی در اکثر مدارس جمهوری آذربایجان (علیرغم آثار به جای مانده فارس ستیزی دوره شوروی) زبان فارسی تدریس و در بیشتر دانشگاه ها نیز بعنوان درس ثابت به دانشجویان ارایه می شد و از طرفی در بین خانواده های مذهبی نیز این باور حاکم بود که قبل از یادگیری قرآن کریم و یا همزمان با آن بایست زبان فارسی را آموخت که این مسئله نکته قابل تاملی است (اکنون نیز تا حدودی این باور وجود دارد). البته شرایط اشاره شده مربوط به باور عمومی و تعلقات فرهنگی که از دیر باز در بین عموم نسبت به زبان و ادبیات فارسی وجود داشته و در بالا نیز به آن اشاره شد، می باشد. این نکته خالی از لطف نیست که در گذشته جریان مثبتی تحت عنوان "ادبیات حسرت" شکل گرفته بود که شعرا و ادیبان جمهوری آذربایجان درغم جدایی و گسستگی های بوجود آمده خود و ادبیات آن خطه از منبع غنی و عظیم ادیبان ایران زمین، شعرها و سروده ها و مطالبی بیشمار نگاشته اند ولی متأسفانه دلایلی این جریان مثبت تبدیل به جریان و رویکردی سیاسی گردیده و بصورت مغرضانه شکل پان آذری به خود گرفته است (تحریفی که در آن آذربایجان واحد بین ایران و روسیه تقسیم گردیده است و حسرت جدایی از آذربایجان ج ن و ب ی مطرح می شود نه جدایی از ایران) و این موضوع می باید بعنوان پروژه ای مطالعاتی مورد توجه و بررسی بیشتری قرار گیرد. متأسفانه در حال حاضر به دلایل متعدد زبان و ادبیات فارسی جایگاه خود را از دست داده است که در ادامه به برخی از دلایل این موضوع اشاره خواهد شد.

وضعیت زبان فارسی در مدارس جمهوری آذربایجان:

هم اکنون کمتر از 10 درصد از مدارس جمهوری آذربایجان، زبان و ادبیات فارسی در آن تدریس می گردد و متأسفانه این روند رو به کاهش نهاده که دلایل مورد نظر به شرح زیر ایفاد می شود.

عوامل برونی:

- 1- فعالیت بسیار گسترده حساب شده کشورهای غربی مانند آمریکا، فرانسه، آلمان و بعضا کشورهای عربی برای جایگزینی و ایجاد سطوح آموزشی زبانهای انگلیسی فرانسوی آلمانی و حتی عربی.
- 2- اعمال سیاست محدود سازی زبان فارسی از سوی وزارت تحصیلات جمهوری آذربایجان (بنا به دلایل خاص خود) در سطح مدارس.
- 3- نبود جذابیت لازم برای فراگیری زبان فارسی و از طرفی ایجاد مشوق ها و جاذبه های فراوان برای فراگیری زبان های دیگر.
- 4- جایگزین نساختن معلمان زبان و ادبیات فارسی بجای معلمان بازنشسته.
- 5- عدم وجود منابع به روز درسی برای تدریس زبان فارسی و در عوض فراوانی منابع درسی سایر زبان ها با بهره گیری آخرین متدها و روشهای موجود.

عوامل درونی:

- 1- نبود اطلاعات دقیق از وضعیت حال حاضر زبان فارسی خصوصا در مدارس جهت هر نوع برنامه ریزی بعدی.
- 2- عدم سرکشی به موقع و منظم مراکز موظف به برخی از مدارس که زبان فارسی در آن تدریس می شود. (برای انجام حمایت های لازم و ممکن)
- 3- فقدان منابع یکسان درسی و همچنین به روز نبودن منابع موجود. بعضا مشاهده می شود متون انتخابی جهت تدریس مربوط به 30 یا 40 سال پیش است که می باید نسبت به تالیف و تدوین منابع درسی در سطوح مختلف اقدام نمود.
- 4- نبود برنامه ای مدون و منظم جهت دانش افزایی معلمان.
- 5- بکار نگرفتن مشوق های لازم برای ایجاد انگیزه در بین معلمان و دانش آموزان برای انتخاب و تدریس درس فارسی.

مراکز علمی و دانشگاهی:

الف: دانشگاه دولتی باکو (کرسی زبان و ادبیات فارسی)

یکی از مراکز مهم زبان و ادبیات فارسی در جمهوری آذربایجان کرسی زبان و ادبیات فارسی در دانشگاه دولتی باکو است که در حال حاضر بیش از 120 دانشجو در 3 مقطع تحصیلی در آن مشغول به فراگیری می باشند. در گذشته نه چندان دور اساتید بزرگی همچون مبارز عزیززاده در آن مشغول فعالیت بوده و تاثیرات بسیاری نیز داشته اند و در حال حاضر نیز اساتید بعضا جوان و با انگیزه ای در این کرسی مشغول فعالیت هستند و می توان به آینده آن امید وار بود.

همچنین ارتباط موجود بین راینزی فرهنگی و کرسی فوق می تواند ثمرات بسیار پرباری به دنبال داشته باشد اما در بررسی بعمل آمده این نکته قابل توجه است که بیشتر دانشجویان حال حاضر این رشته انگیزه لازم را برای فراگیری این زبان نداشته و صرفا بر اساس شرایط مندرج در آزمون ورودی دانشگاه ها و حد نصاب نمره کسب شده در این رشته وارد می شوند.

ظرفیتهای موجود برای رونق بخشیدن زبان و ادبیات فارسی در معتبرترین دانشگاه جمهوری آذربایجان:

- وجود اساتید جوان و با انگیزه در آن بخش.
- وجود اتاق ایران شناسی مجهز و وجود لابراتور زبان و ادبیات فارسی که به همت رایزنی در سال 87 ایجاد گردیده است.
- وجود کتابخانه موجود که حاوی کتاب های مفید و مرتبط است .
- حضور مدیریت قوی و جدی رئیس کرسی زبان و ادبیات فارسی دانشگاه دولتی باکو در راستای سامان دهی این حوزه.
- ارتباط مستمر (در حد خوب) رایزنی با اساتید و دانشجویان زبان و ادبیات فارسی و مقبولیت رایزنی فرهنگی نزد اساتید و دانشجویان.

ب: آکادمی ملی علوم جمهوری آذربایجان (شعبه ایران شناسی)

بعد از تاسیس انیستیتو شرق شناسی آکادمی ملی ج. آذربایجان، این مرکز در کنار رشته پرترفدار شرق شناسی شعبه ایرانشناسی را تاسیس کرده و تا کنون نیز فعالیتهای ارزشمندی را به ثمر رسانده است. از اساتید برجسته این مرکز در گذشته می توان به پروفیسورعلیزاده، طاهر محرم اف، ابوالفضل رحیم اف، علی عباس اف، علی بالا حاجی زاده و... که این افراد آثار ادبی معروفی همچون خمسه نظامی، شاهنامه فردوسی و غیره را ترجمه و بعضا مورد پژوهش قرار داده اند اشاره داشت، ولی در حال حاضر متاسفانه پویایی لازم در این بخش مشاهده نمی شود که از دلایل متعدد آن می توان به بالا بودن سن اکثر اعضا محقق موجود و عدم تزریق نیروی جوان، وجود ریاست انیستیتو شرق شناسی (خانم گوهر بخشعلی یوا) که چند سالی است با تغییر رویکرد و عضویت در نهادهای پان آدریسم مانند جمعیت زنان ترک و ایجاد مانع تراشی های متعدد سعی در محدود سازی گرایش به زبان و ادبیات فارسی نموده است و غیره، اشاره کرد علاوه بر این بی توجهی نهادهای فرهنگی ج.ا.ا نیز به این مرکز علمی پر اهمیت، مزید علت شده است.

راهکارهای پیشنهادی جهت پویایی مجدد این بخش :

- ارتباط مستمر با پژوهشگران و نخبگان زبان و ادبیات فارسی (خصوصا نخبگان جوان) و ایرانشناسان آکادمی .
- ارسال کتب و مقالات مرتبط به ایشان.
- تلاش برای برگزاری کنفرانس های علمی و ادبی تحت عناوین مختلف بصورت مشترک.
- فعال کردن بیش از پیش اتاق ایران شناسی که علی رغم تجهیز آن توسط رایزنی فرهنگی در سال 86 هم اکنون به محملی برای فعالیت های پژوهشی با موضوع ترکیه مبدل گردیده است.
- انجام اقدامات لازم برای اخذ مستمر مقالات پژوهشگران و چاپ آن در مجلات و مجموعه مقالات مرتبگی که در ایران تهیه و به چاپ می رسد.

سایر مراکز علمی و دانشگاهی :

در گذشته نه چندان دور در اکثر مراکز علمی، زبان و ادبیات فارسی بعنوان درس اجباری (برای رشته های علوم انسانی) و یا اختیاری (سایر رشته ها) به دانشجویان ارائه می گردید که بنا به دلایلی که قبلا نیز به آن اشاره شد در حال حاضر تنها در تعدادی از دانشگاه های جمهوری آذربایجان، زبان و ادبیات فارسی تدریس می شود و از بین دانشگاه ها، دانشگاه خزر (با داشتن 300 دانشجویی که زبان اختیاری را زبان فارسی انتخاب کرده اند) و دانشگاه بین المللی آذربایجان که از وضعیت نسبتا مطلوبی برخوردار است در سایر دانشگاه ها و مراکز علمی مانند دانشگاه تربیت معلم، دانشگاه اسلاویا، دانشگاه زبان های خارجی، دانشگاه دولتی گنجه و لنکران، دانشگاه قفقاز، دانشگاه تورپسم و... متاسفانه تدریس زبان و ادبیات فارسی بصورت تعطیل و یا نیمه تعطیل درآمده و بر اساس پیش بینی های کارشناسی، طی 5 سال آینده به غیر از 2 تا 3 دانشگاه، اثری از آموزش زبان و ادبیات فارسی در مراکز آموزش عالی جمهوری آذربایجان باقی نخواهد ماند که این زنگ خطر به صدا درآمده را باید جدی گرفت.